

روسیه و مخالفت با توسعه طلبی ناتو

قاسم ملکی^۱

ناتو به طور تدریجی پی می برد که برای روسیه صرفاً امتیازهای نظامی قانع کننده نیست و احتمالاً باید در مورد همکاری های مالی با بانک جهانی و دادن وام به روسیه نیز اعلام آمادگی کند. از نگاه روسیه، معیار اصلی، میزان امتناع پیمان ناتو از وظایف قدیمی بازدارندگی و روی آوردن آن به وظایف جدید برقراری مشارکت و صلح در اروپاست. این در حالی است که ناتو در واقع می خواهد که بدون هیچ گونه تغییری، برنامه ریزی خود را ادامه دهد و در نظر دارد به مناسبت پنجاهمین سالگرد تأسیس خود در چهارم آوریل سال ۱۹۹۹ میلادی، اعضای جدید خود را که زمانی در پیمان ورشو بودند، بپذیرد. روسیه می خواهد در امور داخلی ناتو و همچنین در مورد به عضویت درآمدن کشورها در این سازمان حق رأی داشته باشد.

تداوم مخالفت روسیه با توسعه طلبی ناتو به رغم پیشنهادهای به ظاهر مثبت که از سوی ناتو به روسیه ارائه شده شدت بیشتری یافته و دولت مردان طراز اول روسیه حاضر به هیچ گونه مصالحه ای با ناتو بر سر گسترش آن نمی باشند. مسکو به هیچ عنوان نگرانی خود را از به مخاطره افتادن امنیت خود به واسطه گسترش ناتو پنهان نمی کند و حتی یلتسین رئیس جمهور روسیه که نزدیکی با غرب را جزو اصول سیاست خارجی خود اعلام نموده، مخالفت خود را با گسترش ناتو اعلام داشته است.

در سالی که گذشت موضوع گسترش مرزهای ناتو بر مناسبات روسیه و غرب سایه افکنده و به رغم چندین دور مذاکره در سطوح بالا نتایج کمی حاصل شده است. موضع روسیه در قبال گسترش ناتو همواره روشن بوده و تمامی ابتکارات غرب با پاسخ منفی این کشور مواجه بوده است. رفتار فوق بیانگر وجود نوعی اجماع در سیاست خارجی روسیه امروز است. اجماعی که آخرین انتخابات ریاست جمهوری در آن کشور نیز بر وجود آن صحنه

۱. قاسم ملکی عضو هیأت تحریریه مجله مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز است.

می‌گذارد. در فعالیتهای انتخاباتی مسائل مربوط به سیاست خارجی مطرح نبودند؛ آن هم نه به این علت که نامزدها بدان توجه نداشتند بلکه به این خاطر که در خصوص حتی مهمترین مسائل از جمله مسئله توسعه ناتو، اختلاف نظر زیادی میان این افراد وجود نداشت و در این مورد که گسترش ناتو در جهت شرق در جهت مصالح و منافع روسیه نمی‌باشد اتفاق نظر کاملی در میان رهبران احزاب از ولادیمیر ژیرینوفسکی راستگرا گرفته تا گنادی زیوگانف کمونیست به چشم می‌خورد.^۱ می‌توان گفت که واهمه و نگرانی روسیه از گسترش مرزهای ناتو و در نتیجه مخالفت این کشور با این امر، از آنجا ناشی می‌شود که روسیه در ساختار جدید امنیتی اروپا در حاشیه قرار گرفته و منزوی می‌گردد. هرچند که ادعای ابرقدرتی روسیه همزمان با افول اتحاد شوروی دفن گردید؛ اما ویژگی شهرت‌طلبی و اقتدارگرایی این کشور (به واسطه پشتوانه فرهنگی و تاریخی عظیم روسیه) روسیه را بر آن داشت که در پی یافتن فرصتی برای ایفای نقش ابرقدرتی در محدوده اروپا باشد. رهبران روسیه، به لحاظ اینکه کشورشان امکان عضویت در ناتو را ندارد همواره در صدد یافتن کانالهایی برای افزایش میزان نفوذ خود بوده‌اند و در مواردی از جمله در اجلاس سازمان امنیت و همکاری اروپا^۲ در لیسبون، تلاش نموده‌اند که این سازمان را به‌عنوان آلترناتیوی در برابر ناتو که امنیت سیاسی در اروپا را تأمین خواهد نمود طرح نمایند.

از دیدگاه روسیه، گسترش ناتو و الحاق کشورهای اروپای شرقی و بالکان به ناتو به منزله تهدیدی علیه ساختار امنیتی روسیه می‌باشد. در حال حاضر ناتو تمهیدات لازم برای گسترش آن را فراهم ساخته و پیوستن اعضای جدید به آن امری غیرقابل برگشت تلقی می‌گردد. آمریکا و شرکای اروپایی ناتو در صددند تا به هر وسیله ممکن به روسیه اطمینان دهند گسترش ناتو ناامنی را برای این کشور به ارمغان نخواهد آورد. در این راستا، ناتو انواع پیشنهادها را برای همکاری بین روسیه و ناتو مطرح ساخته است و تازه‌ترین پیشنهاد ناتو برای همکاری، تشکیل یک مجمع مشترک امنیتی بین روسیه و ناتو بوده است تا با حضور روسیه به بررسی امنیت آینده اروپا پرداخته شود. تاکنون روسیه به این پیشنهادها پاسخ روشن و قطعی نداده است زیرا اساساً روسیه بیم آن دارد که از مقوله امنیتی اروپا برکنار بماند و ثانیاً با گسترش ناتو، مرزهای مستقیم با شرکای ناتو پیدا خواهد کرد که در نتیجه امنیت روسیه با مخاطره همراه خواهد بود.

شایان ذکر است «یوگنی پریماکف» وزیر خارجه روسیه از مخالفان سرسخت پیوستن روسیه به ناتو بوده و اخیراً در مصاحبه‌ای با شبکه تلویزیونی «ان.تی.وی» اعلام نموده است:

۱. روزنامه آریدربلادت چاپ اسلو، «هلگه بلاکیس رود» از محققان مؤسسه روابط بین‌الملل نروژ (NUPI)
 ۲. کنفرانس امنیت و همکاری اروپا (CSCE) در جریان اجلاس بوداپست (دسامبر ۱۹۹۴) به سازمان امنیت و همکاری اروپا (OSCE) تغییر نام یافت.

«به رغم تمام مذاکرات، موضع ما نسبت به گسترش ناتو منفی است. ما واقعاً نمی‌توانیم گسترش ناتو را ممنوع اعلام کنیم. دیگر آن وقتها گذشته است. تمایلی به احیای جنگ سرد نیست و امکانات ما هم محدود می‌باشند. ولی این به معنای قبول گسترش ناتو از طرف ما نیست. ما گسترش ناتو را قبول نکرده‌ایم و قبول نخواهیم کرد. اگر ناتو گسترش یابد عناصر تازه‌ای وارد سیاست ما خواهند شد. اگر از موشک سخن می‌گوییم، این به معنای وجود داشتن امکان مقابله است. البته ما موشک پرتاب نخواهیم کرد، اما امکان اتخاذ اقدامات متقابل برای دفاع از منافع خود را داریم».

از طرف دیگر، «سرگئی بابورین» معاون پارلمان دومای روسیه اعلام کرد: «توسعه ناتو به معنای دشمنی با روسیه است و خواستار تجدیدنظر فوری در دکترین دفاعی روسیه در اروپا، همگرایی بیشتر در جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع و توسعه استراتژی امنیتی و اقتصادی روسیه شد». در ادامه مخالفت دولت‌مردان روسیه با گسترش ناتو «گنادی سلزنیف» رئیس دومای روسیه معتقد است: توسعه ناتو جهان را زیرورو نخواهد کرد، اما بیم تکرار دورانی مشابه جنگ سرد وجود دارد.^۱

بدون شک هراس روسیه از گسترش ناتو مربوط به آن تصویر دشمنانه‌ای است که در زمان جنگ سرد وجود داشته است. اما اکنون دیگر جنگ سردی وجود ندارد و با اتمام آن یک ناتوی جدید قدم به عرصه وجود نهاده است. کشورهای عضو ناتو بوضوح اعلام نموده‌اند که نه طرح و نه برنامه و نه نیازی به استقرار سلاحهای اتمی در کشورهایی که قصد عضو شدن دارند، وجود دارد.

نخست‌وزیر نروژ، آقای «توربیورن یاگلاند» در این باره چنین اظهارنظر می‌کنند: «همزمان تلاش اعضای ناتو این است که روسیه را به پیمان فرا بخوانند و صادقانه نشان دهند که خواهان عضویت آن در پیمان هستند. روسیه به واسطه تاریخ، فرهنگ و امکاناتش یک کشور کلیدی در همکاری اروپا محسوب می‌شود و ثبات و اطمینان در اروپا بسته به این است که روسیه به عنوان یک عضو در چارچوب قوانین ناتو قرار گیرد. تصور این است که گسترش پیمان و همکاری‌های فشرده میان کشورهای عضو ناتو و روسیه موجب ایجاد ثبات و اطمینان در اروپای مرکزی و شرقی خواهد شد».^۲

امروزه دنیا دیگر به دو جناح خصمانه تقسیم نشده است؛ ولی تهدیدها کماکان باقی هستند. در پنج سال اخیر در منطقه‌ای واقع در بوسنی و چچن آنقدر اروپایی به قتل رسیدند که در چهل و پنج سال گذشته این اتفاق رخ نداده بود. از صربستان تا بلاروس گرفته ما شاهد این هستیم که انقلاب مردمی هنوز به اتمام نرسیده است.

طرفداران عضویت روسیه در ناتو اظهار می‌دارند:

برای اینکه از جنگ سرد اجتناب شود لازم است که روسیه به یکی از اعضای سیاسی ناتو تبدیل گردد. آنها تأکید می‌کنند:

بدون شرکت فعال روسیه در پیمان، اروپا هرگز روی ثبات و امنیت را نخواهد دید. رسانه‌های غرب تأکید بسیار بر دیدگاه‌های روس‌شناس آمریکایی آقای جورج کنان^۱ داشتند و نظر او را مورد ارزیابی قرار دادند. براساس نظر این روس‌شناس، گسترش پیمان ناتو به عنوان بزرگترین خطای آمریکا پس از جنگ سرد محسوب می‌شود. زیرا گرایش‌های ناسیونالیستی، ضدغربی و روحیه جنگ‌طلبی در روسیه امکان وجود می‌یابد و پایداری دموکراسی رادر روسیه سلب می‌نماید و مجدداً فضای جنگ سرد میان کشورهای شرق و غرب برقرار می‌شود. ناتوی جدید برای اروپای شرقی می‌تواند همان چیزی را انجام دهد که ناتوی قدیمی برای اروپای غربی انجام داد. از جمله باز کردن باب دوستی‌ها، افزایش اتحاد، ایجاد محیطی امن برای رفاه و کاهش تشنجات در منطقه.

اساساً ناتو و اتحادیه اروپا دو نهاد فراتلانتیکی هستند که مهمترین رابطه را نیز با آمریکا دارند. بنابراین گسترش هر دو نهاد لازم و ملزوم یکدیگر می‌باشد. سؤال این است که گسترش ناتو به منزله تکرار سناریوی دوبلوکه کردن شرق و غرب در دوران جنگ سرد است منتهی شکل ظاهری آن کمی متفاوت است. پاسخ این است که برعکس گسترش ناتو گام بزرگی برای زدودن این دودستگی است. زیرا تقویت ناتو یعنی به ارمغان آوردن صلح برای شرکای آن محسوب می‌گردد که روسیه و اوکراین را نیز دربر می‌گیرد.

به بیانی دیگر در تأیید نظر بالا نکته اساسی این است که هرگاه پیمان ناتو گسترش یابد، از تهدید روسیه کاسته می‌شود. برخی از نقادان بر این عقیده هستند که گسترش ناتو ممکن است اروپای بعد از جنگ سرد را دوباره از همدیگر جدا سازد. ناتو سعی می‌کند که پس از پاک کردن مرزهای قدیم دیگر مرزهای جدیدی روی نقشه جغرافیایی ترسیم نشوند.^۲ همچنین، هواداران ایده گسترش ناتو به شرق استدلال می‌کنند: در این مرحله، یکی از مسائل اساسی ناتو ایجاد روابط بسیار نزدیک با روسیه است. گسترش جدید ناتو ابداً جوابی به خطرات ناشی از روسیه نیست. مدافعان عضویت اعضای جدید در پیمان آتلانتیک شمالی اظهار می‌دارند که ناتو در نظر دارد تا اروپایی همگرا به وجود آورد که نه تنها عضویت روسیه را مستثنی نمی‌داند بلکه شامل آن می‌گردد. روسیه شاید بیشتر از ایالات متحده به وجود اروپایی آرام و پیشرفته نیازمند است. در مقابل، یلتسین پیشنهاد نموده است تا برای مقابله با گسترش ناتو، روسیه سفید از نظر امنیتی در روسیه ادغام گردد. به نظر می‌رسد هر اندازه که ناتو برای طرح گسترش خود پافشاری کند سرعت ادغام دو جمهوری شوروی سابق افزون‌تر گردد.

1. George Kennan

2. The Economist

روسیه و تصمیمات شجاعانه از دیدگاه آمریکا

مسکو طی ۵ سال اخیر به یک رشته تصمیمات شجاعانه و صحیح (از دیدگاه آمریکا) دست زده است. دموکراسی تحکیم می‌شود. مبانی اقتصاد بازاری و زیربنای مالی به وجود آمده است. روبل تثبیت شده و تورم کنترل می‌شود. بخش خصوصی حدود ۷۰٪ محصول ناخالص ملی را تولید می‌کند. اما دولت فدراسیون روسیه باید همچنان به اتخاذ تصمیمات سختی ادامه دهد و این تصمیمها را اجرا نماید. یک نمونه بارز، پایان مسالمت‌آمیز جنگ خشن با چچنی‌ها است. نمونه دیگر، بازسازی سیستم اخذ مالیات است که فوق‌العاده مهم می‌باشد. ایالات متحده از اقدامات روسیه حمایت می‌کند و به این کشور به‌طور مستقیم و از طریق نهادهای مالی بین‌المللی نظیر صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی کمک می‌کند.^۱

روسیه به‌نوبه خود باید در راه اصلاحات حرکت کند و در صحنه بین‌المللی رفتار مسئولانه‌ای از خود نشان دهد. روسهای زیادی از دست رفتن امپراتوری را به‌عنوان درد تخیلی در پای بریده شده، احساس می‌کنند؛ ۲۵ میلیون روس خارج از فدراسیون روسیه زندگی می‌کنند. مهم این است که آنها در دولتهای جدید در جو تسامح زندگی می‌کنند و اینکه این دولتها حاضر باشند آنها را در زندگی خود جا دهند؛ هرگونه رنجش واقعی یا تخیلی آنها فقط به نفع نیروهای افراطی ناسیونالیستی در داخل روسیه خواهد بود. از دیدگاه آمریکا، وقتی ناتو ترکیب اعضای خود را توسعه می‌دهد تا از امکانات جدید استفاده کند و وظایف جدیدی اجرا نماید، این پیمان عامل مثبت مساعدت به دموکراسی و تحکیم صلح منطقه‌ای خواهد شد.^۲

دورنمای عضویت در ناتو برخی از کشورها را به تسریع روند اصلاحات داخلی و بهبود بخشیدن به مناسبات با همسایگان خود وادار می‌کند. روسیه که در قرن جاری دوبار بخاطر بی‌ثباتی در اروپای مرکزی مسئله داشته است، به این گرایشهای مثبت به نفع تأمین امنیت خود علاقه‌مند است.

راههای مقابله روسیه با توسعه طلبی ناتو

برای جواب دادن به این مسئله که روسیه چگونه باید برای توسعه ناتو آماده شود و چطور باید در برابر این روند واکنش از خود نشان دهد، باید قبل از همه اهداف اساسی توسعه طلبی پیمان ناتو به شرق را مشخص نمود.

روسیه نه با توسعه و تحکیم اقتدار پیمان نظامی - سیاسی که به مرزهای جغرافیایی این کشور نزدیک می‌شود و برای روسیه خطر ایجاد می‌کند سروکار دارد بلکه شاهد شکل‌گیری فضای اصولاً جدید فراآتلانتیک می‌باشد.^۳

۱. استروب تالبوت (معاون وزیر امور خارجه آمریکا)، سیوودینا، ۲۱ نوامبر ۱۹۹۶.

۲. سیوودینا، ۲۱ نوامبر ۱۹۹۶.

۳. نزاویسیمایا گازتا، «توسعه طلبی ناتو به شرق اجتناب‌ناپذیر است»، ایگور ماسلوف، ۴ دسامبر ۱۹۹۶.

موضوع توسعه ناتو، دو دسته مسائل را مطرح می‌نماید که باید مورد مطالعه قرار گیرند: دسته اول مسائل شامل جستجوی بهترین شرایط نظامی برای روسیه است. چرا که برخلاف ادعاهای ناتو مبنی بر فقدان جنبه تجاوزکارانه توسعه این پیمان، خطر بالقوه نظامی برای روسیه افزایش می‌یابد. دسته دوم موضوعاتی در ارتباط با رویارویی بالقوه مستقیم روسیه و آمریکا است. یعنی به‌طور مثال واضح است مسکو نگران نه تقویت اقتدار نظامی ناتو به حساب لهستان یا کشورهای دیگر، بلکه تحکیم نفوذ آمریکایی در اروپا و ادامه تغییر تناسب نیروها برخلاف منافع روسیه می‌باشد. به بیان دیگر، اقدامات متقابل روسیه باید بر علیه نه لهستان و کشورهای دیگر اروپای مرکزی و شرقی بلکه بر علیه ایالات متحده باشد.

نکته قابل توجه در مورد گسترش ناتو این است که کشوری مانند ترکیه قصد دارد از این تنشها به نفع خود بهره‌برداری نماید و با تهدید ناتو به وتو نمودن الحاق کشورهای اروپای شرقی به این پیمان درخواست دارد تا مشکل عضویت این کشور در اتحادیه اروپای غربی حل گردد. می‌توان گفت ثروتهای انسانی و طبیعی و نه تنها اقتدار نظامی، به روسیه در زمینه تأمین امنیت خود و کسب نفوذ در قرن آتی کمک خواهد کرد.

یلتسین در آخرین اظهارات خود در مورد پیوستن روسیه به ناتو می‌گوید: «ما قصد نداریم امتیازاتی برای طرف مقابل که توان دفاعی کشور را تضعیف می‌کند بپذیریم».

همچنین، والتین کویتسوف، معاون رئیس فراکسیون حزب کمونیست فدراسیون روسیه در دومای دولتی خطری اصلی برای روسیه را از غرب می‌داند و اظهار می‌کند: خطر اصلی که روسیه را تهدید می‌کند، کماکان از غرب نشأت می‌گیرد. خطر از سوی ناتو که گسترش می‌یابد، استراتژیک، بلند مدت و ضدروسی است.^۱ به قول «مایکل پورتیلو» وزیر دفاع انگلیس: با وجود دشواری‌های عظیم روسیه و کم‌توانی در پرداخت دستمزد نیروهای ارتش، روسها برای بهبود وضعیت نگهداری جنگ‌افزارهای اتمی و نیروی بازدارنده هسته‌ای خود سرمایه‌گذاری مناسبی کرده و این مهم را کاملاً تحت کنترل دارند.^۲ نظرات اخیر یکی دیگر از دولتمردان روسیه، یکپارچگی موضع سیاستمداران این کشور (از جناحهای مختلف) را در قبال توسعه‌طلبی ناتو نشان می‌دهد.

ایگور ایوانوف معاون اول وزیر خارجه روسیه با توجه به توان نظامی کشورش در تأمین منافع روسیه در شرایط جدید بین‌المللی می‌گوید: «روسیه به سیاست فعالانه تأمین امنیت ملی نیاز دارد، قبل از همه در اروپا. در این منطقه، توسعه ناتو مسئله کلیدی می‌باشد. روسیه مصرانه با پذیرش کشورهای اروپای مرکزی و شرقی به عضویت ناتو و با حرکت نظامی ناتو به شرق مخالفت می‌کند. توسعه ناتو مرز جدید را در اروپا ایجاد خواهد کرد. این امر روسیه را به اصلاح برنامه‌های رفوم نظامی و ادار خواهد کرد که موجب هزینه‌های مکمل خواهد شد».

۱. ماسکوفسکی کسموش، ۱۵ اکتبر ۱۹۹۶.

۲. اخبار، «ناتو، کهنه زخم عصر جنگ سرد»، ۲۰/۱۲/۲۰۰۱.